

© 2005 С. Б. Боднар

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПОНЯТТЯ РІВНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

*“... Ибо что значит признавать равенство
людей при установлении общества,
как не приписывать им равные права ...”
(Томас Гоббс)*

“Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах”, – визначає ст. 1 Загальної Декларації прав людини [2]. Що означає рівність у правах? Правову рівність чи економічну (майнову) рівність? Найважливіше у праві – дотримуватися справедливості, а фундаментальною складовою справедливості є рівність. Необхідно виділити чіткий критерій, у відповідності із яким можна було б судити про закон як про правовий або неправовий, в протилежному ж випадку не буде зрозуміло, коли саме закон втрачає характеристики правового і стає неправовим, чи навіть сваволею. Якщо наука не визначить чіткого критерію, який дозволить відокремити справжнє право від свавілля й інших, перехідних до нього форм, тоді небезпека трактування неправових процесів і явищ як правових актуалізується.

Правильне розуміння і регламентація рівності є необхідною умовою для з'ясування і вирішення багатьох практичних питань, зокрема шляхів розбудови демократичної, соціальної держави.

Проблема рівності у праві була і є об'єктом дослідження мислителів усіх епох. Так, на загальнотеоретичному рівні вчення про рівність як категорію права досліджувалося у працях видатних стародавніх мислителів і філософів – Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита, Марка Аврелія, Сенеки тощо, середньовічних мислителів – Фоми Аквінського, Ніколо Макіавеллі, Томаса Мора, Томазо Кампанелли. Як політико-правовий принцип рівність досліджувалась у працях практично усіх філософів Просвітництва – Вольтера, Монтеск'є, Руссо, а також представників німецької класичної філософії – Канта і Гегеля, діячів Великої французької революції та багатьох інших, зокрема Фрідріха Ніцше та Артура де Гобіно. Серед вітчизняних дореволюційних філософів і учених-правників, які розробляли питання рівності у праві, варто назвати, насамперед, Б. М. Чичеріна, М. О. Бердяєва, П. І. Новгородцева та І. Я. Франка. Дискусії про роль категорії рівності у праві та соціумі тривають і досі. У них

беруть участь, зокрема, такі відомі західні вчені як Рональд Дворкін і Джон Роулз, які висунули власні концепції справедливості. Досліджуючи питання юридичної рівності, не можна обминути увагою російського правознавця В. С. Нерсесянца, автора лібертарно-юридичної концепції права.

Рівність є одним з ключових понять минулої і сучасної правової думки. Проблемі рівності приділена значна увага в історії філософії взагалі, філософії права в особливості.

Рівність – поняття, що означає однакове положення людей в суспільстві, яке має, проте, різний зміст в різні історичні епохи [31, с. 341]. З критикою обмеженості юридичної рівності і вимогами майнової, економічної рівності, як реалізації соціальної справедливості, виступали представники різних течій соціалістичної думки [7, с. 231]. За радянських часів вона означала однакове відношення всіх членів суспільства до знарядь і засобів виробництва, до громадянських прав і обов'язків, рівне право користуватися всіма створеними суспільством матеріальними і духовними цінностями. Об'єктивною передумовою встановлення справжньої соціальної рівності було знищення приватної власності на знаряддя і засоби виробництва й поділу суспільства на антагоністичні класи [32, с. 444].

У сучасній суспільній думці піддаються критиці примітивні принципи зрівняльного розподілу і встановлення повної рівності. Найбільше поширення отримали концепції, в яких обґрунтовується необхідність забезпечення рівних умов старту для поколінь, які вступають у життя [7, с. 231].

Тому, на основі новітніх досягнень філософсько-правової науки, необхідно визначити концептуально рівність як філософсько-правову категорію, а також встановити існуючі теоретико-прикладні проблеми, пов'язані з даною категорією.

Рівність як політичний принцип відіграла значну роль вже в древній Греції, особливо в Афінах, де вона (isonomia) була одним із постійних і важливих вимог демократії, проте ро-

зумілася вузько, як рівність перед законом і рівне право на участь в управлінні державними справами, але не для всіх, а тільки для вільних громадян; раби, іноземці, жінки виключались. Таким чином, це була рівність із збереженням важливих існуючих привілеїв і нерівностей.

Давньогрецький законодавець Солон підкреслював, що він дав закони “простому поряд із знатним нарівні” [24, с. 400]. У цій всезагальності закону є і момент рівності: всі громадяни в рівній мірі знаходяться під захистом закону та підкоряються йому. Сенс даної рівності точно передається прислів'ям: “закони писані для всіх” [34, с. 139].

Піфагорійці ж, в цьому контексті, надалі розвинули ідею рівності і сформулювали досить важливе для природноправових поглядів положення про те, що “справедливе полягає у віддані іншому рівним”. Це визначення є філософською абстракцією і інтерпретацією стародавнього принципу таліону (“око за око, зуб за зуб”) [24, с. 401].

П. Г. Редкін досить вірно відмічав, що піфагорійці були першими філософами, які заговорили про рівність між громадянами як вимогу правди та справедливості, оскільки вона і зрівнює між собою, і віддає рівним за рівне. Іншими словами, вони перші визначили те, що правда і справедливість являються рівністю. Таким чином, рівність вперше отримує юридичне значення [27, с. 101].

Протилежні думки, стосовно піфагорійців, підтримував Геракліт. Критикуючи демократію, де править натовп і немає місця кращим, Геракліт виступав за правління кращих. На його думку, для формування і прийняття закону зовсім не обов'язково загальне схвалення на народних зборах: головне в законі – його відповідність загальному логосу, розуміння якого одному (кращому) більш доступно, ніж багатьом [22, с. 60].

Наступним етапом у розвитку античної грецької філософії була творчість Демокрита. На його думку, щоб досягти стабільності держави, потрібно усунути крайнощі, зробивши їх неможливими. “В усьому прекрасна рівність... Надлишок і нестаток мені не подобаються” [13, с. 45].

Значне місце ідеям рівності відводилось і у поглядах софістів.

Так, Протагор, в принципі, теж визнавав рівність всіх людей – по їх однаковій належності до мудрості, добродетності і мистецтву державного життя [12, с. 55].

Положення про рівність всіх людей по природі обґрунтовував і Антіфонт. При цьому він посилався на те, що у всіх людей одні і ті ж при-

родні потреби. Нерівність людей виникає із людських законів, а не з природи [25, с. 101].

Аристократичну концепцію розвивав Каллікл. Критикуючи полісні закони, він стверджував, що ті, хто складають більшість, тільки по своїй нікчемності, задовольняються долею, рівною для всіх. Заперечуючи принцип рівності, він стверджував, що по природі справедливо те, що кращий вище за гіршого і сильний вищий за слабкого [23, с. 96].

Лікофрон характеризував державні відносини як результат договору людей між собою щодо утворення взаємного союзу. В основі цієї концепції лежать уявлення про природну рівність людей. Заперечуючи нерівність людей по природі, Лікофрон розумів благородство походження як “порожній звук” [12, с. 58].

Ідею природно-правової рівності і свободи всіх людей (включаючи і рабів) обґрунтовував Алкідам. Йому приписують наступні слова: “Божество створило всіх вільними, а природа нікого не створила рабом” [4, с. 408].

Сократа обурювала участь в управлінні державою більшості демосу, грубих і неосвічених простолудинів і він вважав, що на чолі держави, на державних посадах призначено знаходитись вибраній меншості, яка необхідним чином підготовлена [13, с. 47].

За Платоном, справедливість припускає “належну міру”, певну рівність. При цьому він (із посиланням на Сократа) розрізняє два види рівності: “геометричну рівність” (рівність по гідності і чеснотам) і “арифметичну рівність” (рівність міри, ваги і числа). Пояснюючи смисл такого розрізнення, Платон зауважує, що “для нерівних рівне стало би нерівним, якщо б не була дотримана належна міра”. Ця “належна міра”, по суті своїй, не постійна і не єдина: вона варіюється в залежності від властивостей і якостей об'єкта, інтелектуально-моральних достоїнств суб'єктів відносин, що регулюються. “Особливо велику пошану віддає вона завжди найбільш добродетесним людям; протилежне ж – тим, хто менше досяг в добродетесності і вихованості”. “Геометрична рівність” – “це найбільш істинна і найкраща рівність”: “більшому вона приділяє більше, меншому – менше, кожному даруючи те, що співмірно його природі” [21, с. 48-49].

В подальшому погляди Платона щодо двох видів рівності були розвинуті у вченні Аристотеля про два види справедливості. Підкреслюючи застосування поняття справедливості взагалі в різних значеннях, Аристотель приходив до висновку: “Таким чином, поняття “справедливість”

означає в один і той самий час як законне, так і рівномірне, а несправедливість – протизаконне і нерівномірне (відношення до людей)”. Соціально-політична і державно-правова проблематика висвітлюється Аристотелем з позиції ідеального розуміння полісу – міста-держави як політичної спільноти вільних і рівних людей [12, с. 69].

Давньогрецькі ідеї вплинули на римську правову думку, зокрема, на філософсько-правові погляди Цицерона. Сутність і смисл справедливості Цицерон бачив у тому, що “вона відплачує кожному своє і зберігає рівність між ними”. Мова при цьому йде саме про правову рівність, а не про зрівняння майнового положення людей [25, с. 107]. Причому рівність тут полягає лише в тому, що всі люди формально, в однаковій мірі, але з різними фактичними передумовами і наслідками, підпадають під дію всезагального природно-правового принципу, що вимагає віддавати кожному своє [23, с. 155].

Сенека найбільш послідовно серед стоїків відстоював ідею духовної свободи і рівності всіх людей, включаючи сюди і рабів. Всі люди рівні у тому розумінні, що вони – “співтовариші по рабству”, оскільки вони однаково знаходяться під владою долі і веління світового закону [23, с. 124].

Стоїк Марк Аврелій розвивав уявлення про “державу з рівним для всіх законом, яка управляється згідно рівності і рівноправності всіх, і царстві, в якому, насамперед, дотримується свобода підданих [3, с. 519].

Деякі ідеї грецьких і римських стоїків (зокрема, індивідуалізм, а також природно-правові положення) здійснили вплив на погляди римських юристів. “Тому, хто вивчає право, – підкреслює Ульпіан, – потрібно, насамперед, дізнатися, звідки походить слово *jus* (право); воно отримало свою назву від *justitia* (правда, справедливість), бо, як чудово визначає Цельс, право є *ars* (мистецтво, практично реалізоване знання і вміння, наука) *boni* (добра) і *aequi* (рівності і справедливості)”. *Aequitas*, яка етимологічно означає рівне і рівномірне, стосовно правових явищ в римській юриспруденції набула значення справедливості в спеціальному розумінні (в розумінні конкретизації поняття справедливості – *justitia*). “*Justitia* (правда, справедливість) – підкреслював Ульпіан – це постійна і безперервна воля віддавати кожному своє право” [12, с. 103-104].

На протигагу нерівності, як наріжному каменю рабовласницької політико-правової системи, християнство проголосило принцип рівності всіх людей, незалежно від їх класового положення і національності (насамперед перед Богом). Рів-

ність у християн виступає у вигляді абстрактної, формальної рівності, оскільки, в даному випадку, абстрагуються від індивідуальних якостей людини, і люди розглядаються лише в одному аспекті: як формально рівні суб’єкти – володарі благ і послуг [12, с. 113].

Середньовіччя і Новий час, до XVIII ст. включно, були епохою панування всіляких привілеїв і нерівностей – станових, класових, расових. Боротьба середніх класів проти аристократії воскресила у XVIII ст. ідею рівності.

У XIII ст. завершилося створення системи схоластики – католицької ідеології. У цьому процесі велику роль відіграв Фома Аквінський. Його погляди щодо рівності людей можна зрозуміти з такого його висловлювання: “Досконалість Всесвіту вимагає, щоб у речах була присутня нерівність, щоб могли бути здійснені всі ступені нерівності”, тому і досягнення мети діяльності держави – “загального блага” передбачає збереження феодально-станової ієрархії, привілейованого положення правителів і багатих [11, с. 123].

Як відомо, ідеальною формою держави для Ніколо Макиавеллі була республіка. Він стверджував, що саме ця форма правління робить державу стабільною, а сама республіка забезпечує свободу і громадянську рівність [18, с. 173].

У своїх працях Томас Мор і Томазо Кампанелла розвинули і адаптували до реалій Нового часу античні ідеї устрою загальної рівності [19, с. 163]. Однак, в їх утопіях існує не тільки рівність прав і можливостей, але й примусова соціальна рівність, яка поєднується із тотальним контролем і обмеженням свобод. Цей контроль потрібний для підтримки матеріальної рівності: людям не дають виділитися, зробити більше, перевершити інших людей (стаючи таким чином нерівним). Ідеї Мора і Кампанелли були, безумовно, прогресивними для свого часу, але вони не враховували одну важливу деталь – психологію людей. Будь-яка людина за своєю природою прагне бути кращою за інших. Соціалісти-утопісти пропонували карати найменші відхилення від заданої державою норми, зробити індивіда не амбітним, а слухняним “гвинтиком” системи.

З обґрунтуванням філософсько-правових ідей Нового часу виступив Френсіс Бекон, який вважав, що закон, по суті, повинен бути справедливим, протистояти насиллю і включати в себе принцип формальної рівності та вимогу загальної справедливості [8, с. 507].

Томас Гоббс серед низки буржуазних вимог обґрунтовував і формальну рівність перед законом. Він виходить із того, що “природа створила

людей рівними у відношенні фізичних і розумових якостей”. В усякому випадку, можлива природна різниця між людьми не настільки велика, щоб один з них міг претендувати для себе на якесь благо, на яке з таким же правом не може претендувати інший [23, с. 223].

Значно радикальніші були вимоги левеллерів, які отримали своє яскраве відображення в працях Джона Лільберна. Останній виступав проти майнового цензу, відстоював рівність всіх перед законом, свободу слова і друку тощо. Він вважав, що під страхом обвинувачення в державній зраді парламент не має права зрівнювати майно людей [13, с. 141-142].

У розуміння природного (додержавного) стану Джон Локк вкладав, окрім стану повної свободи, і “... стан рівності, при якому вся влада і вся юрисдикція являються взаємними – ніхто не має більше за іншого” і “... оскільки всі люди рівні і незалежні, остільки ані один не повинен завдавати шкоду життю, здоров’ю, свободі чи власності інших”. Рівність, на думку Локка, людина не відчужує нікому і ні за яких обставин. Стосовно всезагальності, загальнообов’язковості та рівної поширеності вимог закону, то “... ні для однієї людини, яка знаходиться в громадянському суспільстві, не може бути винятку з законів цього суспільства” [17, с. 15, 16].

Вольтер розвивав ідею рівності всіх громадян перед законом, рівного для всіх обов’язку платити податки пропорційно майну тощо. “Бути вільним, знати лише рівних – це істинне життя, природне життя людини” [9, с. 67]. Піддаючи критиці феодальну нерівність, Вольтер зауважує, що він може повірити в справедливість нерівності лише в тому випадку, якщо йому покажуть аристократа, що народився із шпорами, і бідного із сідлом на спині. Проте майнову нерівність він вважає природною.

Жан-Жак Руссо виходив з гіпотези про природний стан людства, в якому всі люди були рівні і який він називав золотим віком. У праці “Роздуми про походження і засади нерівності між людьми” він вказував, що нерівність розвивається разом із суспільством. Першою сходинкою нерівності було встановлення майнової нерівності і права приватної власності, другою – встановлення державної влади, що посилює економічну нерівність політичною. Нарешті, в результаті виродження влади в деспотичну, настає остання сходинка нерівності, коли перед деспотом всі рівні у своєму безправ’ї. Головне завдання законодавства, на думку Руссо, полягає

в тому, щоб забезпечити щастя і благо всіх громадян, їх свободу і рівність [13, с. 190, 192].

Цікавою була і позиція Максиміліана Робесп’єра, ідеолога і керівника якобінців в часи Французької революції: “Я знаю, що неможливо встановити повну рівність і що багато різних причин неминуче, в тій чи іншій мірі, порушують її. Але я говорю, що метою законів повинно бути збереження рівності, наскільки це дозволяє природа речей, і що закони суперечать всім принципам розуму, якщо вони намагаються порушити рівність, яка є джерело всіх благ. Нерівність – джерело всього зла [28, с. 135].

Ще однією сходинкою у розвитку правової думки у Франції XVIII ст. було вчення утопічного революційного комунізму, сформульоване в програмі “Заколоту в ім’я рівності”, який очолювався Гракхом Бабефом. Він заявляв, що “приватна власність є причиною всіх бід на землі”. Майнова рівність є природна рівність, і тому метою “Заколоту в ім’я рівності” є захист цієї рівності [12, с. 290].

Згідно поглядів Іммануїла Канта, всі піддані знаходяться у певному правовому стані, а саме “у стані рівності дій і протидій, які взаємно обмежують свавілля людей згідно з всезагальним законом природи” і всі “у цьому стані цілком однаково мають природжене право примушувати кожного, щоб застосування його свободи постійно залишалося в межах злагоди з моєю свободою”. “З цієї ідеї рівності людей в суспільстві як підданих випливає і сама формула: кожен член суспільства повинен мати можливість досягнути в ньому кожної сходинки того чи іншого стану (доступного для підданого), який він може досягнути завдяки своєму таланту...” [14, с. 81-82].

Георг Гегель обґрунтовує формальну, правову рівність людей: люди рівні саме як вільні особистості, рівні в однаковому праві на приватну власність, але не в розмірі володіння власністю. Вимога ж рівності в розподілі майна розцінюється ним як нерозумна точка зору.

Гегель визнає “рівність абстрактних осіб як таких”, їх абстрактно-всезагальне (і в цьому розумінні – рівне) право (тобто рівну правоздатність) на приватну власність. Питання ж щодо реалізації такого абстрактно-всезагального права (формально-рівної правоздатності) – це, за Гегелем, сфера особливого, де немає місця рівності: “особливість наявна там, де знаходить своє місце нерівність і рівність була б тут неправом”. При цьому він нагадує, що “право – це те, що залишається байдужим до особливого” [10, с. 60-61].

Із запереченням правової рівності з позицій аристократичних уявлень про свободу як право найкращих, найсильніших на свободу і свавілля виступав Фрідріх Ніцше. Нерівність прав він вважає умовою того, що існують права. Право є взагалі перевагою. Кожен вид буття має свою перевагу. “Неправда ніколи не полягає в нерівних правах, вона полягає у вимогах на рівні права” [26, с. 256]. Справедливість же полягає в тому, що люди не рівні, і правова справедливість, таким чином, виходить з принципу нерівності правових вимог різних індивідів – в залежності від того, чи відносяться вони до сильних, аристократичних верхів, або представляють собою ординарні “нулі” натовпу, які знаходять свій смисл у служінні “вождям” і “вівчарям” стада.

Деякі представники аристократичних течій висувують і розвивають різноманітні націоналістичні ідеї і вчення. Так, Артур де Гобіно, автор “Досвіду про нерівність рас”, заявляє, що “чистота” раси має вирішальне значення для фізичних і психічних властивостей народів, і не менш довільно приписує одним народам расову “чистоту”, а інші – є продуктом “змішування” рас. Чим чистіше раса, тим вона, на його думку, досконаліше [11, с. 862].

У середині XIX ст. у європейській політико-правовій думці почалося формування марксистського політичного і правового вчення. Марксизм обґрунтовував ідею майнової рівності теорією надлишкового продукту і необхідністю справедливого перерозподілу.

Б. М. Чичерін – російський юрист і філософ права, стосовно категорії “рівності” у праці “Філософія права” зазначав: “Істинна правда полягає у визнанні за всіма рівної людської гідності і свободи, в яких би умовах людина не знаходилася і яке б положення вона не займала. Це й відображається у рівності прав як юридичній можливості діяти, яка присвоюється особі як такій”. “Рівність залишається абстрактною правовою ідеєю, в ім’я якої загальний закон однаково поширюється на всіх. В цьому рівність перед законом, високий ідеал, до якого прагнуть людські суспільства і якого багато хто вже досяг” [35, с. 99-100].

Релігійно-аристократичну концепцію “свободи особистості” обґрунтовував в XX ст. М. О. Бердяєв, один з найвидатніших російських релігійних філософів минулого. “Нерівність є умовою розвитку культури... І в Царстві Божім буде нерівність. З нерівністю пов’язане всяке буття. Не повинно бути в світі нижчих і вищих, всім повинно бути забезпечено по-людськи гідне існування.

Але це не вимагає рівності. ... І в ім’я свободи творчості, в ім’я цвіту життя, в ім’я вищих якостей повинна бути виправдана нерівність” [6, с. 193, 200]. І хоча Бердяєв сам визнав свою книгу “Філософія нерівності” як таку, що “я не люблю, вважаю несправедливою і яка не виражає посправжньому моєї думки... але... я також і зараз вважаю, що рівність є метафізично порожня ідея і що соціальна правда повинна бути заснована на гідності кожної особи, а не на рівності” [5, с. 476].

Рівності, як правовій категорії, у вітчизняній філософії права теж приділялась значна увага.

Так, на думку Григорія Сковороди, природне покликання у людей різне, а тому нерівне. Люди рівні за природою, незалежно від їхнього походження, але нерівні в природних нахилах. “Рівній рівності” він протиставляв “нерівну рівність”, при здійсненні якої люди, що мають нерівні природні здібності, одержать рівні можливості для їх повного виявлення [29, с. 51].

Найкращою державною формою суспільства Тарас Шевченко вважав демократичну республіку – без царя, без холопів. Український народ буде зорганізований у вільну республіку, всі будуть рівні, бо люди рівні між собою по природі [36, с. 495].

Михайло Драгоманов у “Проекті основного статуту українського суспільства “Вільний Союз” – “Вільна Спілка” серед прав людини і громадянина зазначає “рівність всіх в громадянських правах і обов’язках” [30, с. 54].

Іван Франко відстоював “...рівність кожної людської одиниці, забезпечення її людських прав” як першочергове завдання для держави [33, с. 464]. З позицій соціалізму він критикував формальну рівність перед законом, протиставляючи їй фактичну рівність. Класичними стали його слова: “Що значить рівність перед правом без рівності економічної і рівної освіти? А братство ситих з голодними – се попросту фраза, гірка насмішка, та й годі” [33, с. 323].

Вітчизняний історик і юрист Максим Ковалевський у праці “Державне право Європейських держав” вважає першою рисою правової держави “...засади рівності, більш або менш далеко проведена рівність, не тільки громадянська, але й політична. Ця рівність, вочевидь, не означає того, щоб той або інший клас суспільства, та або інша особа мала переважне значення у справах спільноти, міста, області або держави. Вона означає тільки те, що немає осіб, за народженням приречених на роль німих глядачів чужої справи [16, с. 352].

Торкаючись сучасного розуміння рівності у філософії права, необхідно звернути особливу увагу на ліберальну концепцію рівності, яка опрацьована американським політологом Рональдом Дворкінім: “Ми маємо розглядати два відмінні принципи, для яких рівність є політичним ідеалом. Перший вимагає, щоб уряд ставився до всіх своїх підданих як до рівних, тобто таких, що мають право на рівну турботу і повагу (equal concern and respect). Другий принцип вимагає, щоб при розподілі певного ресурсу можливостей уряд однаково (equally) ставився до всіх своїх підданих, чи, в усякому разі, забезпечив такий стан справ, за якого всі вони були б рівними чи майже рівними в цьому плані [16, с. 811].

Інший американський політолог Джон Роулз, виділяє два основні принципи ліберальної концепції рівності: “Перший принцип: кожна особа повинна мати рівне право на найширшу загальну систему рівних базових свобод, що узгоджується з такою самою системою свободи для всіх... Другий принцип: характер соціальних та економічних нерівностей має бути таким, щоб вони: а) сприяли якнайбільшій вигоді найменш успішних членів суспільства; б) були пов’язані з посадами і становищами, доступними для всіх за умов чесної (fair) рівності можливостей...” [16, с. 826].

На даний час, в межах юридичного (антилегістського) праворозуміння, прогресує лібертарно-юридичний підхід, в основі якого лежить принцип розмежування права і закону (позитивного права) [15, с. 83]. З позиції загальної теорії праворозуміння даний підхід визначає право не як “природне право”, а як “буття і нормативне вираження (конкретизація) принципу формальної рівності” [20, с. 29].

Проведене філософсько-правове дослідження поняття і змісту категорії рівності підводить до необхідності формулювання наступного висновку.

Історія розвитку категорії рівності пронизана боротьбою, в цілому, трьох течій: аристократичної, демократичної та соціалістичної. Відповідно, кожна з цих течій представлена певним соціальним прошарком. Так, аристократичний напрям підтримують, в основному, представники вищих (за майновим положенням та доступом до влади) прошарків суспільства. Вони проти будь-якої рівності, як фактичної, так і формальної. Прихильниками демократичної течії, як правило, є середні прошарки, які відстоюють ідею формально-правової рівності. І останнє спрямування – соціалістичне (або комуністичне) – сповідують представники нижчих прошарків. Вони підтримують фактичну (майнову) рівність.

Таким чином, склалися різні підходи до пояснення, виправдання чи заперечення рівності.

Якщо Конституція України закріпила орієнтир на побудову правової держави [1], то, на нашу думку, єдино можливою перспективою може бути ствердження формально-правової рівності, іншими словами, рівності перед законом, процесуальної рівності та рівності можливостей розкрити і реалізувати свої здібності та законні інтереси.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996, № 30. – Ст. 141.
2. Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948 р. // CD Нау-Стандарт / законодавство станом на 24.03.2003/ (версія 013) NAU 8.3.2.1.
3. Антология мировой философии. В 4-х т. Т. 1. Ч. 1. – М., 1969.
4. *Аристотель*. Политика. Сочинения. В 4 т. Т. 4. Пер. с древнегреч. общая ред. А. И. Доватура. – М.: Мысль, 1984.
5. *Бердяев Н. А.* Самопознание: Сочинения. – М.: Изд-во ЭКСМО-пресс; Харьков: Изд-во Фолио, 2001.
6. *Бердяев Н. А.* Философия неравенства / Состав., предисл. и примеч. Л. В. Полякова. – М.: ИМА-пресс, 1990.
7. Большой энциклопедический словарь: в 2-х т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. – Сов. энциклопедия, 1991. Т. 2. – 1991.
8. *Бэкон Ф.* Сочинения. В 2-х т. / Перевод. Сост., общ. ред. и вступит. статья А. Л. Субботина / Т. 1. – М.: Мысль, 1971.
9. *Вольтер*. Избранные произведения. – М., 1947.
10. *Гегель Г. В. Ф.* Основы философии права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. – К.: Юніверс, 2000.
11. История политических учений // Под ред. проф. С. Ф. Кечекьяна и Г. И. Федькина. – М.: Юридическая литература, 1960.
12. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. В. С. Нерсисянца. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 1988.
13. История политических учений. Ч. 1 / Под ред. К. А. Мокичева. – М.: Высшая школа, 1971.
14. *Кант И.* Сочинения в шести томах / Под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. Й. Ойзермана. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4. Ч. 2.
15. *Кравець В.* Право як об’єкт пізнання // Право України, 2001, № 6.
16. Лібералізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – Х+1126 с.
17. *Локк Д.* Сочинения в 3-х т. Т. 3. – М.: Мысль, 1988.
18. *Макиавелли Н.* Сочинения. – СПб.: Кристалл, 1998.
19. *Мор Т.* Утопия. – М.: Наука, 1978.

20. *Нерсесянц В. С.* Общая теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: Норма, 2001.
21. *Нерсесянц В. С.* Платон. – М.: Юрид. лит., 1984.
22. *Нерсесянц В. С.* Политические учения Древней Греции. – М.: Наука, 1979.
23. *Нерсесянц В. С.* Право и закон. – М., 1983.
24. *Нерсесянц В. С.* Философия права. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа Инфра – М.: Норма, 1997.
25. *Нерсесянц В. С.* Философия права Гегеля. – М.: Юрист, 1998.
26. *Ницше Ф.* Человеческое, слишком человеческое; Весёлая наука; Злая мудрость: Сборник / Пер. с нем.; Худ. обл. М. В. Драко. – Мн.: ООО Поппури, 1997.
27. *Редкин П. Г.* Из лекций по истории философии права в связи с историей философии вообще. – СПб., Т. 2., 1891.
28. *Робеспьер М.* Избранные произведения в трех томах. – М.: Наука, Т. 1, 1965.
29. *Скакун О. Ф.* Питання держави і права в філософії Г. С. Сковороди // Право України, 1995, № 2.
30. *Слісаренко А. Г., Томенко М. В.* Історія Української конституції. – К.: Знання, 1993.
31. Философский словарь / Под. ред. *М. М. Розенталя*. Изд. 3-е. – М.: Политиздат, 1975.
32. Філософський словник / За ред. *В. І. Шинкарука*. Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР. – К., 1973.
33. *Франко І. Я.* Зібрання творів: У 50 т. / Редкол.: Є. П. Кирилук (голова) та ін. / АН УРСР, Ін-т філософії; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Наук. думка. – Т. 45: Філософські праці / Упоряд. та комент. В. С. Корського та ін.; Ред. В. Ю. Євдокименко, 1986.
34. *Цицерон М. Т.* Диалоги. О государстве – О законах. / Пер. с латин., изд. подгот. И. Н. Веселовский. – М.: Наука, 1966.
35. *Чичерин Б. Н.* Философия права. – М., 1900.
36. *Шевченко Т. Г.* Кобзар / Передм. О. Гончара; Приміт. Л. Ф. Козацької; Худож. В. С. Куткін. – К.: Дніпро, 1986.

С. Б. Боднар

ПОНЯТИЕ РАВЕНСТВА В ФИЛОСОФИИ ПРАВА

Правильное понимание и регламентация равенства, как одной из центральных категорий философско-правовой мысли, – необходимое условие для объяснения и решения многих практических задач, в частности – путей строительства современного государства. В связи с этим, автор утверждает, что единственно возможная перспектива – утверждения формально-правового равенства, как процессуального равенства, “равенства возможностей”.

S. B. Bodnar

A CONCEPT OF EQUALITY IN THE PHILOSOPHY OF LAW

The correct understanding and reglamentation of the equality as one of the central categories of philosophico-legal thought is an indispensable condition for the explanation and resolution of many practical problems in particular those related to the formation of modern state. In this regard the author asserts that the sole possible option is to implement the equality in the formal sense as epy procedural equality and the “equality of possibilities”.